

ся роль государства в интеграционных процессах в украинском социуме, решении ключевых задач в формировании гражданского общества, его консолидации и развитии, организации и проведении эффективных социально-экономических и иных реформ.

Ключевые слова: государство, право, публичная власть, интеграция.

Yevhrafova Ye. State: legal value, integrative mission in Ukrainian society

The article deals with axiological aspects of the theory of state, their demonstration in vital functions of the society, citizens. The emphasis is made on the value of state as an association of individuals (people), whose organization and functioning must be performed only on legal basis. The author provided contemporary picture of state, its formation, sovereignty, territorial integrity, interconnection and interaction with law. Critical attitude to identification of state as a public power is expressed. The author underlined role of the state in integrative processes of Ukrainian society, solution of key tasks concerning formation of civil society, its consolidation and development, organization and holding of effective social and economic reforms, etc.

Key words: state, law, public power, integration.

УДК 340.12

*Дмитро Олександрович Зільбер,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

КАТЕГОРІЯ «ПРАВОСВІДОМІСТЬ» ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА ЦІННІСТЬ

Щоб поводитися правомірно в юридично значущих ситуаціях, кожна особистість повинна мати вільну, зрілу і здорову правосвідомість. Для цього вона повинна добре почуватися у межах права і мати можливість самостійно здійснювати вибір варіанта поведінки, оскільки лише у вільному виконанні закону проявляється моральна гідність особистості, її соціальна активність [7, с. 378].

Кожна людина володіє правосвідомістю незалежно від того, знає вона про це чи ні.

Свого часу І. Ільїн справедливо зазначав, що «немає людини без правосвідомості, але є безліч людей зі знехтуваною, запущеною, спотвореною або навіть здичавілою правосвідомістю. Правосвідомість як духовний орган необхідна людині, бере участь, так чи інакше, у всьому її житті, навіть тоді, коли людина скоює злочини, утискає сусідів, зраджує свою батьківщину тощо. Бо слабка, спотворена, продажна, рабська, злочинна правосвідомість залишається правосвідомістю, хоча її душевно-духовна будова виявляється помилковою» (інакше кажучи, деформованою), а її зміст або мотиви «помилковими або поганими». Отже, правосвідомість — це внутрішній, особистісний регулятор юридично значущої поведінки, який може характеризуватися як позитивно, так і негативно. Однак вона завжди залишається необхідною формою життєдіяльності людини і суспільства, зрозуміло, бажано у своєму позитивному варіанті [6, с. 224].

Правосвідомість являє собою одну із форм або сфер людської свідомості, явище ідеальне, безпосередньо не спостережуване. Спроба з'ясувати її конкретну роль у процесі правотворчості і реалізації права віддавна перебуває в полі зору вчених, у тому числі на рівні емпіричного вивчення.

Теорія держави і права традиційно досліджує такі категорії, як поняття, сутність, структура правосвідомості, її функції, співвідношення з правом і роль у механізмі правового регулювання суспільних відносин, у забезпеченні законності і правопорядку, а також правове виховання населення і юристів-професіоналів. У зазначених та інших аспектах теорія права включає категорію

правосвідомості. Більш того, в науковій літературі існує думка, що поряд з такими, досить чітко відокремленими частинами науки і навчальної дисципліни, як теорія права і теорія держави, відносно самостійне значення має і теорія правосвідомості.

Як форма або сфера свідомості, правосвідомість відображає правову дійсність у формі юридичних знань та оціночних відносин до права і практики його реалізації, правових установок і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку (діяльність) людей в юридично значущих ситуаціях. Правова свідомість служить джерелом правової активності і внутрішнім регулятором юридично значущої поведінки або механізмом здійснення [6, с. 183].

Правосвідомість у своїй структурі містить правову ідеологію, або пізнавальну, когнітивну сторону (знання, ідеї, погляди тощо), і правову психологію, або соціально-психологічну, емоційно-вольову сторону (переживання, почуття, звички, переконання тощо), тобто правовий світогляд.

Специфіка правосвідомості в порівнянні з іншими сферами або сферами свідомості (політичною, моральною, естетичною тощо) становить усвідомлення і переживання взаємозв'язку явищ і процесів з юридичними наслідками (уявними, дійсними або бажаними), співвідношення їх із правовим регулюванням, з юридичними правами, обов'язками і санкціями.

Правова ідеологія є систематизованим науковим вираженням правових поглядів, принципів, вимог суспільства, різних груп і верств населення. Вона повинна формуватися як процес виявлення, теоретичного усвідомлення, координації та узгодження різних суспільних інтересів шляхом досягнення соціального компромісу. У цьому випадку правова ідеологія буде утримувати великий моральний потенціал, що передбачає пріоритет прав і свобод особистості, поділ влади, політичний плюралізм, високу роль суду як антипода бюрократичного управління, що властиво ідеологічно й економічно здоровому суспільству з розвинутою загальною та правовою культурою. Правова ідеологія обґрунтовує та оцінює існуючі або виникаючі правові відносини, законність і правопорядок. У розробці правової ідеології беруть участь юристи, політологи, економісти, які враховують конкретні історичні умови життя суспільства, рівень суспільної свідомості, соціальну психологію, волю та інтереси як більшості, так і меншості, інші фактори.

Ядром правової ідеології, її обов'язковим компонентом є знання права, які за своєю сутністю звертаються до кожної людини з приписами дозволу і заборони, надають йому права і покладають обов'язки. Людина, що не знає права (конституції та інших законів) своєї держави, веде позаправове життя, керується самодіяльними уявленнями, що стихійно виникли, про права та обов'язки, які притаманні їй від природи, або набуті у результаті практичного досвіду. Якщо людина не знає своїх обов'язків та їх меж, то не в змозі їх дотримуватися і безсила перед свавіллям влади, поступається їй, проявляє покірність. Знаючи, що «можна», «повинно», чого «не можна», людина може наполягати не тільки на своїх природних, природжених правах і свободах, на їх принциповій недоторканності і забезпеченості, а й зможе вимагати, щоб ці права фактично дотримувалися, були захищені від порушень і не зневажалися іншими, щоб держава створила необхідні умови для їх використання. Хто хоче дійсно знати право, повинен його розуміти як об'єктивну потребу прогресивного розвитку суспільства, пристосуватися до нього, рухаючись до істинного знання, яке дається юридичною наукою і вдосконалюється за допомогою систематичної освіти [8, с. 85–86].

Право в його зрілому і розвинутому вигляді має вигляд системи норм, тобто виражено у словах юридично значущого зовнішнього припису — правила поведінки, що встановлює відомий порядок у суспільстві. За словесним текстом норми приховані поняття, зміст яких кожен раз необхідно усвідомити і засвоїти після отримання вичерпної відповіді на два формальних запитання, істотних для правосвідомості: ким і в якому (належному) порядку це правило встановлено? кому слід їм керуватися? Розвинута правосвідомість на цій основі завжди дозволяє розібратися у тому, де починається і де закінчується право і де виникає свавілля. Вирішивши ці питання, людина зможе зробити для себе правильні висновки. Стосовно кожної правової норми слід, як вже зазначалося, встановити: що, кому, за яких обставин і з якою санкцією пропонується, забороняється і дозволяється, а потім вибрати варіант поведінки, що відповідає власним уявленням (потребам та інтересам). Справжнє знання і розуміння права є справою важкою, відповідальною, але такою, що може бути вирішена. Природно, особливу складність становить вибір варіанта поведінки, особливо в конфліктних, нетипових ситуаціях реальної дійсності.

Отже, необхідно, щоб кожна людина точно знала саме те, що їй по праву «можна», «не можна» і «повинно» або «слід робити», щоб вона усвідомлювала не тільки зміст (структуру) свого правового становища, а й була упевнена, що останнє може бути змінено не інакше як по праву. Саме ця обставина буде орієнтувати людину на правомірний варіант поведінки (діяльності) [7, с. 384].

Крім знання норм права кожній людині потрібно знати ще його принципи (вихідні, основні положення) та джерела права, аби за необхідності знайти бажані (необхідні) принципи і норми. Природно, що специфічні вимоги ставляться до правової ідеології юристів-професіоналів. Обсяг і якість знань, володіння принципами і нормами права прийнято називати правовою інформованістю особистості. Порівняльний аналіз соціально-демографічних, тимчасових, географічних і статевовікових особливостей суб'єктів правової інформованості в Росії показав, що рівень їх правових знань різний. Виокремлюють елементарно необхідний, низький і високий рівні правової інформованості громадян (населення). Рисами першого рівня визнано засвоєння переважно безконфліктних правил поведінки, що становлять необхідні умови комунікації та загальновизнаних соціальних зав'язків, реалізованих значною мірою на рівні інтуїції. Для другого рівня характерна відносно «вільна» орієнтація у правових ситуаціях, що постійно змінюються, на основі загальних принципів і постійно втілюваних норм права, здатність осмислити зміст нормативно-правових актів і, відповідно, зорієнтуватися у виборі варіанта поведінки. Показником третього рівня правової інформованості особистості вважається постійний інтерес до права, нереалізована в повному обсязі потреба в отриманні та розширенні кількості, поглибленні якості правової інформованості, орієнтація на її активне, критичне сприйняття і використання. Він властивий для юристів-професіоналів [1, с. 14–15].

Правова психологія охоплює сукупність правових почуттів, ціннісних відносин, настроїв, бажань і переживань, характерних для особистості (конкретної людини), всього суспільства загалом чи конкретної соціальної групи (груп) зокрема. Вона є найбільш безпосереднім відображенням життєвих відносин членів суспільства, що формують нації, народності, різні групи і верстви населення.

Через правову психологію реалізуються:

- а) знання права;
- б) органічно властиві правовій культурі звичаї, традиції і взагалі все те, що увійшло у звичку, побут, культуру особистості;
- в) її самооцінка, тобто вміння критично оцінити свою поведінку з точки зору його відповідності принципам і нормам права.

Самооцінка може завершуватися почуттям задоволення своєю поведінкою (діяльністю) або, навпаки, негативним ставленням до неї, розумінням, що порушені права і свободи інших, законність, а отже, і правопорядок у суспільстві [5, с. 112].

Встановлено, що правосвідомість являє собою вузловий пункт, який акумулює в собі всі психічні процеси, властивості і стани, які проявляються у конкретній правовій поведінці саме як результат правових установок і ціннісних орієнтацій.

Інтерес являє собою питання про значення знань права для утримання виникаючих почуттів, емоцій, переживань тощо, а в підсумку — психологічного самопочуття загалом. У найзагальнішому вигляді слід зауважити, що право має об'єктивне значення — вказує особистості кращий спосіб зовнішньої поведінки, немовби «зв'язує» її цим зазначенням, оскільки визначає права, обов'язки і наслідки відступу від правових приписів. Інакше кажучи, воно дозволяє, вимагає, загрожує несприятливими наслідками і виконує їх, де це вдається. Особистість повинна усвідомити адресовані їй приписи, досягнути за допомогою правосвідомості їх об'єктивний сенс і визначити варіант своєї поведінки. Для цього необхідний, насамперед, власний внутрішній духовний досвід. Тому не кожна людина може правильно усвідомлювати особливості та тонкощі поняття і сутності права. Високий рівень правосвідомості, або розвинена правосвідомість, дозволяє зрозуміти повністю значення права, яке не зводиться до особистих, духовних станів. Потрібно бути переконаним у тому, що відкидаючи об'єктивний сенс і об'єктивне значення (цінність) права, особистість позбавляє себе тієї основи, на якій тільки й можливий правопорядок. Вона (особистість) тим самим не відмовляється від можливості протестувати проти порушень своїх прав і свобод, апелювати до суду. Об'єктивне значення права полягає не тільки

і не стільки в тому, що воно формує мотиви поведінки, а й у тому, що містить у собі правильне правило поведінки, яке визначає шлях до рівності і справедливості навіть тоді, коли люди не знають і не хочуть її знати [4, с. 57].

Отже, право потребує правосвідомості для того, щоб діяти, стати життєвою силою, а правосвідомість права необхідна для того, щоб набути предметну оцінку і соціальну справедливість.

Однак право тільки тоді виконує свою роль регулятора суспільних відносин, коли воно не тільки усвідомлено думкою і перевірено досвідом, а й визнане як духовна цінність і життєва необхідність, тобто особистість побачила в його принципах і нормах на основі правових почуттів і переживань об'єктивне значення для себе й оточуючих, а тому добровільно бере за обов'язок дотримання правових розпоряджень.

Є чимало людей, які заперечують існування права, тобто нігілістів. Одні з них не визнають право лише частково з корисливих або інших особистих мотивів, інші заперечують право принципово, відкидаючи життєві компроміси. Визнання чи невизнання права характеризує ставлення людей до особистісно злободенних і соціально значущих подій, фактів, явищ, процесів правової дійсності [3, с. 45].

Отже, правова психологія передбачає переживання права і дотримання його розпоряджень або відступ від них.

Правова ідеологія і правова психологія як складові змісту правової свідомості перебувають у тісному взаємозв'язку, взаємно обслуговуючи один одного, що виражається, зокрема, в однаковому характері відносин до різних правових явищ. Відповідно, правосвідомість являє собою складний комплекс ідеологічних і психологічних компонентів (елементів). Від рівня ідеологічної підготовки особистості залежить можливість контролю її над хвилюваннями, емоціями, почуттями тощо, вміння опановувати власною особистістю. У свою чергу, від правової психології залежить визнання чи невизнання права, а відповідно, дотримання правових розпоряджень чи їх порушення. У цьому сенсі правова свідомість виконує роль своєрідного фільтра, через який пропускаються всі фактори, що впливають на право і правову поведінку (діяльність).

Список використаних джерел

1. Боер В. М. Правовая информированность и формирование правовой культуры личности (вопросы теории) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. М. Боер. — СПб., 1993.
2. Васильев В. Л. Юридическая психология / В. Л. Васильев. — СПб. : Питер.ком., 2003. — 656 с.
3. Волошенюк А. В. Правовой нигилизм: общетеоретическая характеристика / А. В. Волошенюк. — Харьков : Пометей-Пресс, 2005. — 104 с.
4. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові української держави / І. Голосніченко // Право України. — 2005. — № 4.
5. Демічева В. В. Правосвідомість як елемент правової системи в умовах демократичного суспільства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В. В. Демічева. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. — 192 с.
6. Ильин И. А. Собрание сочинений / И. А. Ильин. — М., 1993. — Т. 1.
7. Общая теория государства и права. Академический курс : в 2 т. / под ред. проф. М. Н. Марченко. — М. : Зерцало, 1998. — Т. 2. Теория права.
8. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання : моногр. / М. Є. Черкас. — Х. : Право, 2014. — 156 с.

Зільбер Д. О. Категорія «правосвідомість» як загальнолюдська цінність

У статті досліджуються поняття, структура та характеристика правосвідомості як загальнолюдської цінності. Розглядаються основні напрями впливу та механізм правового регулювання правосвідомості на людину загалом та вплив на особистість окремих елементів правосвідомості. Аналізуються закономірності функціонування правосвідомості в механізмі правового регулювання, а також основні наукові концепції правосвідомості як суб'єктивного елемента правового регулювання. Досліджується значення впливу правосвідомості у процесі правотворчості і реалізації права.

Ключові слова: правосвідомість, правове регулювання, суспільні відносини, правотворчість, мораль, правовий нігілізм, правова ідеологія, норми права.

Зильбер Д. А. Категория «правосознание» как общечеловеческая ценность

В статье исследуются понятие, структура и характеристика правосознания как общечеловеческой ценности. Рассматриваются основные направления воздействия и механизм правового регулирования правосознания на человека в целом, и влияние на личность отдельных элементов правосознания. Анализируются закономерности функционирования правосознания в механизме правового регулирования, а также основные научные концепции правосознания как субъективного элемента правового регулирования. Исследуется значение влияния правосознания в процессе правотворчества и реализации права.

Ключевые слова: правосознание, правовое регулирование, общественные отношения, правотворчество, мораль, правовой нигилизм, правовая идеология, нормы права.

Zilber D. The category of «legal consciousness» as a universal value

This article explores the concept, structure and characterization sense of justice as universal values. The main areas of influence and mechanism of regulation of legal awareness on the whole person, and the impact on the individual elements of individual conscience. Analyzed *zakonomirnosti* functioning sense of justice in the mechanism of legal *rehulyuvannya*, and basic concepts of legal consciousness as the subjective element of legal regulation. We study the impact of legal consciousness in the process of law-making and the right.

Key words: legal consciousness, justice, legal regulation, public relations, law-making, ethics, legal nihilism, legal ideology, the rule of law.

УДК 340.13

*Анастасія Юріївна Іванова,
старший науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОТВОРЕННЯ

Одним із найважливіших інструментів інтеграційних процесів, суб'єктом яких виступає наша держава, є гармонізація законодавства України та права Європейського Союзу. Водночас швидкість цих процесів в умовах недостатньої розробленості та законодавчої унормованості законодавчої техніки (вкотре згадаємо про відсутність «закону про закони»), призводить до зниження якості новоприйнятих законів, а отже, і якості та ефективності законодавства загалом.

Цю проблему, у сучасному її вимірі, неодноразово порушували у працях Ж. Дзейко, В. Риндюк, І. Усенко, М. Теплюк, О. Ющик та інші фахівців у галузі законодавчої техніки. Утім, практика, на жаль, не завжди дослухається до надбань науки, а законотворення часто залишається прерогативою політиків більше, аніж юристів, що зумовлює перевагу політичних мотивів над науково обґрунтованими юридичними аргументами.

Аналіз деяких законодавчих актів, прийнятих у стінах Верховної Ради України, та «поліцейських» законопроектів, пропонованих останнім часом у межах гармонізації законодавства України з європейським законодавством, дозволяє виявити декілька проблемних елементів, де найбільше спостерігаються систематичні порушення правил законодавчої техніки, та запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Практика *структурного оформлення* законодавчого матеріалу є доволі різноманітною. Існують цілі кодекси, які складаються з розділів, статей, пунктів та підпунктів. Зокрема, у Податково-